

Journal of Marital and Family Therapy

1998, Vol.24, NO.4, 409-413

A QUESTION OF PERSPECTIVE - Karl Tomm

שאלה של פרספקטיבה – קארל תום

תורגם ע"י רזי שחר, פסיכולוגית חינוכית מומחית. חברת צוות מכון ברקאי.

[קארל תום כתב את המאמר במענה למאמר של סאלבדור מינושין בשם "היכן המשפחה בטיפול משפחתי נרטיבי?", בו מינושין העלה השגות בנוגע לגישה הנרטיבית]

בחקירת השאלה "היכן המשפחה בטיפול משפחתי נרטיבי?" סאל מינושין נגע בכמה מגמות בשדה הטיפול המשפחתי.

הראשונה במגמות אלו קשורה להתרחקות היחסית מהתמקדות בדפוס-אינטראקציה במשפחה בלבד, עד להתמקדות בהשפעות של אמונות ופרקטיקות תרבותיות על אינטראקציות בין חברי משפחה. למשל, הנחות תרבותיות לגבי יחסים מיגדריים מקבלות יותר ויותר הכרה כמקור ראשוני של דפוסים של זכויות-יתר ודומיננטיות לגברים במשפחה. כתוצאה, יותר מאמצים טיפוליים מכוונים לסייע לגברים ולנשים במשפחה לשחרר את עצמם מסטריאוטיפים תרבותיים מסורתיים כאשר אי-שיויון מיגדרי מזוהה כמקור משמעותי לקונפליקט משפחתי.

המגמה השנייה קשורה לנטיה הגוברת של מטפלים משפחתיים לעבוד עם סיפורי החיים של היחידים. יחידים נתפסים כמשייכים משמעויות אידיו-סינקרטיות לחוויות החיים שלהם המתחברות ליצירת סיפורים אישיים. סיפורים ומשמעויות אלו הופכים למוקד של התערבויות טיפוליות עקב האמונה, שהן מארגנות את ההתנהגות של יחידים בכל מצבי-חיים, כולל במשפחותיהם. מינושין מציין, שהדגש הגלוי על מערכת-המשפחה כיחידה הראשונית להערכה והתערבות פוחתת בשני המגמות.

כך, מזוית-מבט מדרגה-ראשונה, אני מסכים עם מינושין שנראה שיש פחות התמקדות במשפחה בימים אלו. כמו כן אני מסכים עם מינושין, שהבניה-חברתית וטיפול משפחתי נרטיבי היו בעלי השפעה על התפתחויות אלו. אולם, מינושין טוען, שבהבניה-חברתית, 'הרעיון הסיסטמי, שבני-משפחה בונים במשותף משמעות - אבדה', או שבטיפול נרטיבי, 'המשפחה... נעלמת מהפרקטיקה' - וטענות אלה מוגזמות, פרובוקטיביות ומעורפלות.

מזוית-מבט מדרגה-שניה, העושר של טיפול משפחתי סיסטמי הורחב והועשר ע"י התפתחויות אחרונות אלו. המשפחה עדיין נחשבת כמרכזית בתיווך ההשפעות של מערכות תרבותיות גדולות יותר על מערכות פרטניות קטנות יותר. לדעתי, מעט הלך לאיבוד, אם בכלל. להיפך, הרבה התווסף להבנה ולעבודה שלנו עם משפחות בטיפול משפחתי סיסטמי.

זוית-מבט מדרגה-ראשונה אליה אני מתייחס היא עמדה תאורטית הרואה משפחות כמערכות שניתן לצפות בהן. זוית מבט זו מעוגנת בתאוריות סיסטמיות מסורתיות ובקיברנטיקה מסדר-ראשון. המטפל כצופה נשאר מחוץ למערכת הניצפית ופועל באינטראקציה איתה כפי שהוא רואה אותה. הפעלות טיפוליות, שמינושין כל כך מיומן בניצוח עליהן מובנות בקלות בתוך מסגרת הבנה זו.

זוית-מבט מדרגה-שניה מתייחסת לעמדה התאורטית של תצפית במשפחות. זוית מבט זו מעוגנת בעבודה של מטורנה, בהבניה החברתית של גרגן, ובקיברנטיקה מסדר-שני של וון פורסטר. מזוית מבט זו, התופעה של צפייה ושל הצופה המושפע מהתצפית - הן חלק מהמערכות בהן המטפל עובד. ההרגלים התפיסתיים והמושגיים של בני-משפחה לראות דברים בדרכים מסויימות הינם מרכיב חשוב ביצירה ושימור של דפוס-אינטראקציה ספציפיים. המטפל כצופה אף הוא חלק מהמערכת של תצפית טיפולית. עליו לבחון את דפוס-ההסתכלות שלו ועליו לעבוד כדי להבין כיצד התבוננות בדברים בדרכים שונות יוצרת השפעות שונות על ההתנהגות ודפוס-האינטראקציה שלו עם חברי המשפחה.

הגל הראשון של טיפולים משפחתיים, כולל טיפול משפחתי מיבני של מינושין, נוטה לתת קדימות לזוית המבט של ההערכות הניצפות. הגל השני של טיפולים-משפחתיים - הכולל את הטיפול הסיסטמי של מילנו, טיפול שיתופי במערכות שפה של אנדרסון וגולישיאן, טיפול ממוקד בפתרונות של ד-שזר ואינסו ברג, וטיפול נרטיבי של וייט ואפסטון - נוטה לתת קדימות למערכת הצופה. מטפלים נבדלים בדרגה בה הם עובדים מזוית מבט מסדר-ראשון או שני. יותר מכך, אותו מטפל יכול להשתנות מרגע לרגע בדרגה שהוא עובד מזוית מבט כזו או כזו, או מתערובת משתנה של שתיהן. זוית-מבט מדרגה-ראשונה מכוונת אותנו כמטפלים, להתערב ישירות באינטראקציות המשפחתיות כדי לאפשר שינוי טיפולי. לכן חשוב שמרבית בני המשפחה ינכחו. מטפל העובד מזוית המבט מדרגה ראשונה, עלול הרבה יותר להספיד את העדרם הפיזי של בני משפחה נוספים. זוית המבט מדרגה-שניה מכוונת אותנו להתערב בדרכים שאנו כמטפלים רואים דברים ולפי הדרכים שחברי משפחה רואים את עצמם, את האחרים, ואת היחסים. שינוי בדפוס-יחסים מתרחב באופן שינוי לשינויים בדפוסים של הסתכלות על דברים ומתן משמעויות. לכן, הנוכחות הפיזית של בני-משפחה מרובים הינה פחות הכרחית. בניגוד להנחות של מינושין אודות הבניה-חברתית וטיפול נרטיבי, מזוית-מבט מדרגה שניה, בני-משפחה נתפסים כבעלי השפעה ניכרת ביצירה ושימור

משמעויות ספציפיות. מסיבה זו, גם מטפלים מדרגה-שניה עובדים עם חברי משפחה מרובים. אולם אין זה חיוני כפי שזה אצל מטפלים מדרגה-ראשונה.

אשאר לקומבס, וולדגרייב ווייט להגיב על ההערות של מינושין על עבודתם, ואנסה להבהיר כיצד זווית-מבט מדרגה-שניה מאפשרת לטיפול המשפחתי שלי עם היחיד, אליו מתיחס מינושין במאמרו.

דוגמא: עמיתה בקשה ממני לתת קונסולטציה לאחר שראתה משפחה זו בקונסולטציות שונות 5 פעמים במשך חודשיים. הסיבה לקונסולטציה הנוכחית היתה שהיריבות הממושכת בין שתי האחיות המתבגרות לא פחתה, אלא החמירה. אכן, פרץ משבר במהלכו האחיות הגדולה התקיפה פיזית את האחיות הצעירה וגרמה לה חתכים בפנים שדרשו תפרים. מינושין לא הזכיר שאני ראיתי את האם לבד מאחר ושתי האחיות והאב-החורג סרבו להשתתף בקונסולטציה למרות העובדה שקבלו עידוד רב לכך מהמטפלת שלהם. האם שקלה לבטל את הקונסולטציה, משום שחשבה שזה יהיה ביזבוז זמן להגיע לבד, לדבריה. היא כן באה לבד, חלקית בגלל הנאמנות שלה למטפלת שאירגנה את הקונסולטציה, אולם בעיקר עקב הדאגה החרפה שלה לגבי מה שהיא תארה כדיכאון וכנטייה להתפרצויות של הבת הגדולה. אמנם הייתי מעדיף להיפגש עם המשפחה כולה, אך עדיין היתה לי הזדמנות לעבוד עם האם ישירות ועם הבנות באופן עקיף.

העבודה הקלינית שלי הושפעה יותר ע"י התאוריה של מטורנה אודות קוגניציה מאשר ההבניה-החברתית של גרגן. אולם שתי התאוריות מסייעות ע"י הסבר כיצד נוצר ידע של אנשים באינטראקציה חברתית, כולל הידע שיש לנו אודות כיצד ידע נוצר. במלים אחרות, ידע אודות עצמי, אודות אחרים, אודות יחסים ואודות טיפול - הינו בראש וראשונה חברתי. רק באופן שניוני הוא מופנם כפסיכולוגי. אין מאומה בהבניה-חברתית שמדיר או מקטין אינטראקציה משפחתית כחלק מאינטראקציה חברתית. ואכן, הדגש של מטורנה על אהבה בתהליך האינטראקציה-החברתית ביצירת שפה, מעדיף את המרכזיות של המשפחה ביצירת הידע בין חבריה. שתי התאוריות מדגישות שאף איש אינו אי בודד. משפחות משובצות בתרבות הרחבה ומושפעות על ידה באופן מעמיק. זווית-מבט זו עזרה לי להגיע לעמדה של ראיית המושג של 'הסלף' כנוצר ומופנם ע"י הקהילה, כולל המשפחה. ראיה זו הקלה עלי לראיין כל חבר של הקהילה המופנמת הזו כחלק של הסלף, וכן כחלק מהקהילה של אדם זה. ההערות של מינושין מבוססות על קטע מוידאו, שהוא ראה בכנס בניו-יורק שהראה אותי מראיין את הבת הגדולה כ'אחרת מופנמת' בתוך האם. כשראינתי את הבת המופנמת אצל האם, אני מראיין הן את ה'אחר המופנם' של האם והן את 'הסלף המחולק' של הבת. בעשותי כך אני ער לכך שאני באינטראקציה הן עם האם והן עם הבת ומשפיע בפוטנציה על דפוסי האינטראקציה ביניהן.

כשאני משתמש בשיטה של לראיין את האחר המופנם, אני מבקש את האדם איתו אני מדבר (האם במקרה זה) לדבר בגוף ראשון של האדם האחר (במקרה זה הבת) ולדבר מהחווייה שלה את החוויות-הפנימיות של האחר. כדי לאפשר תהליך זה אני מביט אל האם ושואל אותה שאלות כאילו היתה הבת ואני משתמש בשם של הבת המופנמת שוב ושוב. אני שואל סדרה של שאלות רפלקסיביות את האחר המופנם אודות עצמו (הבת) אודות האם, והאינטראקציה ביניהן, היחסים שלהן עם חברי-משפחה אחרים כגון האחות, וההקשר החברתי-תרבותי שלהן. שאלות אלו הופכות להזמנה לאם להקשיב להקשבה שלה, לשמוע כיצד היא שומעת את בתה, ולחוות את החוויות של בתה באופן מלא יותר. שיטה זו של שאלת שאלות מעודדת את האדם לאמץ זווית מבט מדרגה-שניה לגבי יחסיהם עם אחרים. בעיקבות זאת, האם דיווחה שבמהלך ראיון זה היא למדה משהו שכבר ידעה, אולם בדרך חדשה: הבת הרגישה שהאם אוהבת את אחותה ולא אותה. ההבנה הזו הפכה לאפשרי עבור האם לעשות בחירה מודעת לפעול באופן יותר עיקבי כדי לשכנע את בתה הגדולה באהבתה ללא תנאי.

ביום שלאחר הקונסולטציה האם באופן ספונטני לקחה את הבת לקפה ועוגה. היא סיפרה לבת על הראיון ועל הדברים שהיא אמרה כשהשיבה מתוך החוויה של בתה המופנמת. למעשה, האם הזמינה את הבת לפגוש את ה'סלף המחולק' שלה כפי שנחווה ע"י האם. הבת הופתעה ונהנתה לשמוע עד כמה אמה מכירה אותה. אישור זה מצד הבת תמך בהחלטה של האם לעשות שינויים ביחסים שלהן. שוחחתי בטלפון עם האם שנה אחת לאחר מכן הן כדי לשמוע על ההתפתחויות והן כדי לבקש את אישורה לכתוב על החוויה שלה. היא דיווחה, ש'דברים הולכים עכשיו טוב באופן מפתיע', לא רק עם הבת הגדולה אלא עם כל חברי המשפחה. היא אמרה, שבמהלך הראיון, 'ראיתי אור'. האם שייכה את ההתחלה של שינוי זה לראיון עם האחר המופנם, שמשמעותי באופן מיוחד מאחר ולא היו פגישות טיפוליות נוספות.

בראיה לאחור, נראה מתאים לומר, שבאינטראקציה שלנו, האם ואני יצרנו ידע חדש אודות היחסים בין האם והבת, שבעיקבות זאת שינה את דפוסי-האינטראקציה במשפחה. מה היו אחדים מגורמי המפתח באינטראקציה זו? הקשבתי בזהירות לדברי האם של עצמה ושל הבת המופנמת, והשתמשתי בידע שלי לגבי אינטראקציות במשפחות כדי להגיב טיפולית למה ששמעתי. הבדלתי בין כמה דפוסים יוצרי-פתולוגיה כגון, 'האשמת האם' במשפחה. דפוסים אלה הופנמו ע"י האם. שאלתי שאלות סלקטיביות המכוונות לפרק (deconstruct) דפוסים אלה ולהציף דפוסים מרפאים כגון, 'הערכת האם'. אחדות מהשאלות שלי היו מכוונות לדפוסים תרבותיים רחבים יותר. למשל, העליתי דאגה לגבי הציפיה של התרבות מהורים לטפל בילדיהם 'שווה בשווה'. לאחר שהילדים מפנימים ערך זה, הם נוטים להפוך ליותר פגיעים ומבחינים האם הם מקבלים יחס שונה. זה תומך בהסלמה של קנאת אחים. התחרותיות בין הבנות

מנעה אפשרות מהבת הגדולה לאפשר לעצמה להכיר בשגיאות שלה מפחד מפני אובדן עוד מאהבת האם. למעשה, ההכחשה שלה היתה מקור ראשי לקונפליקט במשפחה. במהלך הראיון שלי עם הבת המופנמת, הצפתי את האפשרות של ערך מועדף של לנהוג בילדים באופן יחודי במקום שווה בשווה. ערך זה מקל על ילדים לקבל את העובדה שההורים שלהם מתיחסים אליהם באופן שונה. במהלך השאלות הרפלקסיביות שלי הבת המופנמת החלה לקבל את הערך החלופי הזה, אותו חלקה האם לאחר מכן עם הבת הממשית. בשיחת מעקב, האם דיווחה ש'האחיות רבות הרבה פחות מבעבר' ו'כשהן רבות, זה עם יותר כבוד ועם נכונות להסכים שלא להסכים'. 'אין יותר את ההתפרצויות הריגשיות שהיו'.

אנני מסכים עם מינושין, שבעשתי סוג זה של ראיון 'חזרתי לדגש על פסיכולוגיה של היחיד שהינה מסורתית ולא מתאימה לחלקים מהתאוריה הפוסט-מודרנית, המדגישה קשרים חברתיים'. אני רואה את עצמי עובד בתחומי חפיפה בין דפוסי אינטראקציה בין בני-משפחה (שיש להם הסטוריה ונוטים להימשך), ובין בני-המשפחה וההקשר התרבותי שלהם (שיכול להיות מאד חזק בשימור דפוסיים אישיים ומשפחתיים). אני כן מסכים עם מינושין, שבעבודה זו אני שואל שאלות ממקום של מומחיות. אני מסכים גם, שהשאלות שלי מספקות 'הכוונה אקטיבית' לכיוון מה שאני מצפה שיהיה פרודוקטיבי. מינושין דיבר עלי כפועל מעמדת מומחה מוחלט. אני לא עובד ברמת וודאות כזו. בראיה שלי, השאלה אינה האם אני מראיין מעמדת מומחה או לא, היא קשורה לכיצד אני משתמש בידע שלי לגבי אינטראקציה חברתית בבניית מציאויות טיפוליות. האם אני פועל כמומחה הכופה את הידע שלו או שאני מקדם ומזמין קליינטים ליצור ידע חדש כולל דרכים חדשות לראות ולשמוע? אני שואף לאחרון.

השאלה לגבי כיצד אנו משתמשים בידע, נובעת מזווית המבט מדרגה-שניה החושפת את דינמיקות-הכוח ביצירה ושימור של ידע וההשפעה שלהן על קביעת מיבנים חברתיים, כולל חוסר-צדק חברתי ניכר. תפיסה זו פותחת מרחב לקלינאים כמוני לעשות בחירות ברורות יותר לגבי דרכים מועדפות לראות דברים המכוונים דפוסי-אינטראקציה כמטפלים. עדיין אפשרי, להשתמש בתאוריה של הבניה-חברתית כדי לכפות ולנצל-לרעה אם אדם בוחר לעשות כך. זה ענין של אתיקה האם משתמשים בכוח-הפוטנציאלי של זווית-מבט מדרגה-שניה לשפר את המצב האנושי ולהוסיף לאדם חיים, או להוסיף לאלה, שהינם כבר עם זכויות-יתר, נגישות לידע כזה.

